

GÜNCEL MÜFREDAT

TÜRK DÜŞÜNCE TARİHİ

1. ÜNİTE:

İSLAM ÖNCESİ TÜRK

DÜŞÜNCESİ

İslam Öncesi Türk Düşüncesi

- Türkler İslamiyet'i kabul etmeden önce çok geniş topraklarda yaşadı.
- Bu topraklarda Budizm, Hristiyanlık, Manihaizm, Yahudilik gibi farklı dinlerle tanıştılar.
- Ancak bu dinleri tam olarak benimsemediler, kendi inanç sistemlerini korudular.
- Türklerin dinî hayatının merkezinde **Gök Tanrı** inancı vardı.
- Ayrıca **yer-su** (yir-sub) inancı ve ataların ruhlarına saygı da önemliydi.

İslam Öncesi Türklerdeki Âlem (Evren) Tasavvuru

- Türkler evreni 3 katlı düşünüyordu: **gök**, **yer** ve **yer altı**.
- Önce gök ve yer, sonra diğer canlılar ve insan yaratıldı.
- Bu katmanların demir bir direk, kutsal bir dağ veya **dünya ağacı** ile birbirine bağlı olduğuna inanılırdı.
- Gökyüzü kubbe şeklinde, çok katlı bir daire gibiydi.
- Göğün merkezinde **Demirkazık** denilen **Kutup Yıldızı** vardı.
- Gökyüzünün bu yıldızın etrafında döndüğü düşünülüyordu.
- **Büyükayı** takımyıldızına bakarak mevsimleri ve takvimi belirlerlerdi.

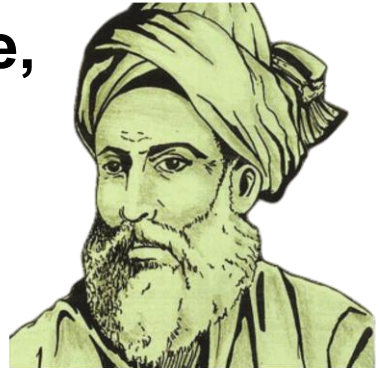
- . Dünya sadece insanların yaşadığı bir yer değildi.
- . Gökte, yeryüzünde ve yer altında **iyeler** (ruhlar) yaşar, insanları etkilerdi.
- . Dünya, kutsal dağlar, **dünya ağacı** ve yağmur aracılığıyla göğe bağlıydı.
- . Dünya su üstünde yüzen dört köşe, gökyüzü ise bir daire olarak hayal edilirdi.
- . Eski Türklere göre evren 4 ana unsurdan oluşuyordu: **ağaç, demir, ateş ve su.**
- . Göktürkler için dünyanın merkezi, etrafı nehirlerle çevrili **Ötüken** bölgesiydi.

Ötüken

- **XIII. yüzyılda tasavvuf** düşüncesinde yeni bir dönem başladı.
- Teorisi **Muhyiddin İbn'ül Arabi'nin (1165-1240)** kurduğu **vahdetivücut** (varlığın birliği) anlayışı temelindedir.
- **Sadreddin Konevi (1210-1274)** ve sonraki sufiler bu anlayışı geliştirdi.
- **Vahdetivücut** düşüncesine göre sadece mutlak bir varlık (Allah) vardır.
- O'nun dışındaki varlıklar gerçek değildir.
- Var olduğu sanılan şeyler, O'nun yansımalarından ibarettir.
- **Muhyiddin İbn'ül Arabi, Mevlana Celaleddin Rumi, Yunus Emre, İsmail Hakkı Bursevi** gibi birçok sufiyi etkiledi.

Muhiddin-i Arabî

- **Vahdetişuhud, vahdetivücut**'tan farklı bir görüştür.
- Mutlak varlık dışındaki diğer varlıkların gerçekliğini kabul eder.
- Bu varlıklar sadece yansıma değil, Tanrı'nın varlığının izlenimlerini gösteren gerçek varlıklardır.
- Her şey Tanrı'dan gelir ve yine O'na döner.

İlk Dönem Türk-İslam Düşüncesinin Genel Durumu

- Türkler **İslam medeniyetine** siyasi bir güç olarak katıldıklarında, bu medeniyet yaklaşık 400 yaşındaydı ve olgundu.
- İslam dünyası bu dönemde siyasi ve itikadi açıdan parçalanmıştı.
- **Abbasiler**'in merkezi otoritesi zayıflamıştı, birçok yarı bağımsız devlet ortaya çıkmıştı.
- Birçok dinî ve fikrî grup birbiriyle çatışıyordu.
- Türkler, İslam medeniyetinin karşılaştığı bu krizleri yatıştırarak ona yeni bir ivme kazandırdı.
- İslam medeniyetinin **XVI. yüzyıla** kadar üstünlüğünü sürdürmesi, **Oğuzlar**'ın İslamlaşması ve **Büyük Selçuklu İmparatorluğu**'nun kurulması sayesinde oldu.

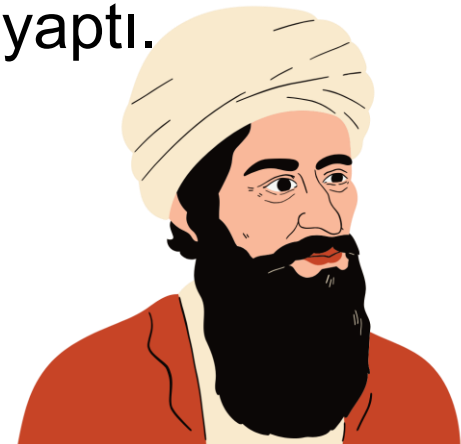

Türk-İslam Düşüncesinin Dinî Boyutu

- İlk Dönem **Türk-İslam düşüncesinin** dinî boyutu üç temel unsur etrafında şekillenmiştir:
 - **Fıkıh** alanında **Hanefilik**.
 - **Kelam** alanında **Matüridilik**.
 - **Tasavvuf** alanında **Yesevilik**.
- Bu üç unsur birbiriyle iç içe geçmiştir.

- Cebir alanında birinci/ikinci derece denklemlerin çözümü, binomlar, problemler üzerine çalıştı.
- Farklı kültürlerdeki cebir çalışmalarını bir araya getirdi, alana katkı yaptı.
- **El Cebir ve'l-Mukabele** (Cebir ve Denklemleri) eseri **XII. yüzyılda** Latinceye çevrildi.
- "Cebir" kelimesi Latinceye "**algebra**" olarak çevrildi, Batı'da bu isimle anıldı.
- Astronomiyle de ilgilendi, **Me'mun** emriyle enlem/boylam tayini yaptı.
- Hazırladığı astronomi cetvelleri İslam dünyasının ilkleridir.

El-Hârizm

Abdülhamid İbn Türk (IX. yüzyıl)

- **Harezmi** ile aynı dönemde yaşadı. Hayatı hakkında az bilgi bulunur.
- Alan hesapları üzerine eserleri var, en önemli çalışması **cebiri**le ilgili.
- Cebir eseri **Harezmi**'ninkinden daha önce yazıldı ve daha hacimlidir.
- Eserde ikinci derece denklemlerin geometrik çözümünü verdi.
- Bu çözümler **Ömer Hayyam**'ı etkiledi.

İbni Sina (980-1037)

- Özellikle **tıp** alanındaki keşifleriyle öne çıktı.
- Fizik, kimya, astronomi, müzik gibi alanlara da katkı sağladı.
- En meşhur tıp eseri: **el-Kanun fi't-Tıp** (Tıbbın Prensipleri).
- Tıpla ilgili hemen her konuyu kapsayan bir eserdir.
- **XVI. yüzyıla** kadar Avrupa'daki tıp fakültelerinde ders kitabı olarak okutuldu.
- İslam dünyasında **XIX. yüzyıla** kadar etkisini sürdürdü.

İbn Sina

- **Bulaşıcı hastalıkların** insandan insana geçebileceğini belirtti.
- Hastalıkların sadece bedensel değil, **psikosomatik** (ruhsal-bedensel) nedenlerle de olabileceğini savundu.
- Bu nedenle **psikolojinin** kurucularından biri olarak kabul edilir.

İbn Sina

Biruni (973-1048)

- **Biruni:** Astronomi, aritmetik, geometri, fizik, kimya, tıp, eczacılık, tarih, coğrafya, filoloji, etnoloji, botanik, mineraloji, dinler tarihi gibi birçok alanda çalıştı.
- Gözlem ve deneye önem verdi.
- **Ebu Bekir Razi**'nin klinik gözlem ve deneye dayalı yaklaşımını benimsedi.
- En çok öne çıktığı alan **astronomidir**.
- Dünya merkezli evren modelini kabul etti.

Biruni

Felsefi Düşünce - Çeviriler ve Sonraki Dönemler

- **Kınalızade Ali Efendi**, Kâtip Çelebi tarafından "**Gerçekleri araştırıp bulan ulu Türk alimi**" diye övüldü.
- **III. Ahmet** ve sadrazam **Damat İbrahim Paşa**, Aristo'nun eserlerinin çevirisi için heyet kurdurdu.
- **Yanyalı Esad Efendi**, Aristo'nun Fizika'sını çevirdi.
- Çevirmenler vergi muafiyeti gibi teşvikler aldı.
- 17. ve 18. yüzyıllar, Osmanlı düşüncesinde **bunalım ve arayış** dönemiydi.
- 19. yüzyılda modern okullarda yetişenler öne çıktı.

Felsefi Düşünce - Aydınlanma ve Modern Felsefe

- 19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı aydınları, Aydınlanma dönemi Fransız felsefesiyle (Voltaire, Rousseau, Montesquieu) ilgilendi.
- Batı'ya gönderilen öğrenciler felsefi akımları getirdi.
- **İkinci Meşrutiyet Dönemi**'nde felsefe gelişti.
- Liselerde (sultaniler) modern felsefe dersleri başladı.
- İlk felsefe derslerini **Emrullah Efendi** ve **Ahmet Mithat Efendi** 1908'de verdi.
- Cumhuriyet döneminin ilk felsefecileri, Osmanlı'nın son döneminde yetişti.

Bilimsel Düşünce

- Osmanlı bilimsel düşüncesini şekillendiren esas kurumlar **medreseler**di.
- İlk medrese **Orhan Bey Dönemi**'nde **1331**'de açıldı.
- **Fatih** ve **Kanuni** dönemlerinde medrese açılmaya devam etti.
- **15. ve 16. yüzyıllarda** açılan medreselerde dinî ilimlerin yanı sıra **akli ilimler** (matematik, tıp, felsefe vb.) de okutulmaya başlandı.
- Medreseler bilim, eğitim ve din hizmeti verenlerin yanı sıra bürokrasi ve yargıya personel yetiştirdi.

Aydınlar Çağı - I. Meşrutiyet Sonrası ve Sosyoloji

- **I. Meşrutiyet**'in ilanından (1876) sonra aydınlar fikirlerini gazete ve dergilerde daha serbest yaydı.
- **Şinasi, Ali Suavi, Ziya Paşa, Namık Kemal** vatan, millet, hürriyet kavramlarını kullandı.
- Osmanlı İlim Cemiyeti (1861) yayın organı Mecmua-i Fünûn'da Batı bilim terimlerine Türkçe karşılık arandı.
- Osmanlı aydınları Batı dünyasını takip etti.
- **Ziya Gökalp** ve **Prens Sabahattin** sosyolojiyi yaymak için çabaladı.
- Prens Sabahattin Le Play, Ziya Gökalp Durkheim ekolünü takip etti.

Aydınlar Çağı - Batı Etkisi

- **Ziya Gökalp**, milli kurtuluşu milliyetçilikte buldu ve sosyolojiyi bu amaçla kullandı.
- **II. Abdülhamit**'le iktidar mücadelesi nedeniyle yurtdışına gidenler Batı kültürü ve pozitivismi benimsedi.
- Sadece teknolojinin değil, Batı **kültürünün de alınmasını** istediler.

Siyasi Düşünce

- Osmanlı klasik siyasi düşüncesi İslam, Orta Asya Türk gelenekleri ve hakim olduğu coğrafyadaki medeniyetlerden etkilendi.
- Temel unsurlar: **devlet-i ebed müddet**, **nizam-ı âlem**, **kanun-ı kadim**.
- **Devlet-i ebed müddet**: Devletin sonsuza dek yaşaması.
- **Kanun-ı kadim**: Belirli bir tanımı olmasa da benimsenen **kanunlar ve uygulamaları** ifade eder.
- Nizam-ı âlemin sağlanması, **kanun-ı kadimden sapılmamasıyla** bağlıydı.
- **Nizam-ı âlem**: Devlet birliği, kamu düzeni, dünya düzeni gibi farklı anlamlarda kullanıldı.
- Bazen toplumsal hayatın tüm boyutlarını kapsayan bir kavramdı.

Nizam-ı Alem

- Devlet birliği, kamu düzeni, dünya düzeni gibi farklı anlamlarda kullanıldı.
- Bazen toplumsal hayatın tüm boyutlarını kapsayan bir kavramdı.
- Nizam-ı âlemi sağlama görevi **hükümdara** aittir.
- Hükümdarın sorumlulukları: Adil olmak, iyi siyaset izlemek, halka yumuşak davranmak.
- İşi ehline vermek, gafil olmamak.
- Hatalarını söyleyebilecek vezirler seçmek, ulemaya saygı göstermek.

Hükümdarın Sorumlulukları

- Adil olmak, iyi siyaset izlemek, halka yumuşak davranmak.
- **Nizam-ı âlemi** sağlama görevi hükümdara aittir.
- İşi ehline vermek, gafil olmamak.
- Hatalarını söyleyebilecek vezirler seçmek, ulemaya saygı göstermek.
- Sabırlı olmak, kararlarda istişareye önem vermek.
- Halkın sevgisini kazanmak, vefakâr olmak.

Adalet ve Adaletname

- **Adalet**, nizam-ı âlemi tamamlayan kavramdır.
- **Adalet Dairesi** (Adalet Çemberi) özellikle 16. yüzyıldan sonra ilgi gördü.
- **Kınalızade Ali Efendi, Ahlâk-ı Alâî** (1564) eserinde bu konuya değindi.
- Orta Doğu'daki **adaletnameler** Osmanlı'da da yayımlandı.
- **Adaletname**: Padişahın, yetkililerin halka karşı yetkilerini kötüye kullanmasını yasaklayan beyannamesi.
- Kadı, beylerbeyi, sancak beylerine yazılıp halka duyurulurdu.
- Divanühümayun'un **ilk görevi şikayet dinlemektir**.

Cumhuriyet Döneminde Felsefi Düşüncenin Gelişimi

- **Türkiye Cumhuriyeti'nin** kuruluşu ve ulus devlete geçişle topyekûn modernleşme süreci başladı.
- Devletin tüm imkanları “yeni yurttaş/insan” ve “yeni toplum” idealini gerçekleştirmek için kullanıldı.
- **1920 ve 30'lu yıllarda** siyaset, ekonomi, bilim, sanat, edebiyat gibi her şey bu amaç için seferber edildi.

Çevirilerin Rolü

- **1940'lı yıllar**, başta **Batı klasikleri** olmak üzere farklı düşünceleri (varoluşçuluktan Marksizm'e) içeren çok sayıda çevirinin yapıldığı bir dönemdi.
- Bu çeviriler, dönemin dil ve kültür politikalarının yerleşip yaygınlaşmasında önemli rol oynadı.
- Ayrıca felsefe kültürünün yayılmasını ve felsefe dilinin işlevsellik kazanmasını sağladı.
- Yine bu yıllarda **Eski Yunanca ve Latince eğitime** başlandı.
- Özellikle “**hümanizma**” (**insancılık**) ideali çevresinde çalışmalar yapıldı.

Felsefe Eğitiminin Başlangıcı

- **Cumhuriyet Dönemi'nde** felsefe eğitimi **ilk kez 1933'te, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde** verilmeye başlandı.
- Ardından **1940'ta Dil Tarih Coğrafya Fakültesinde (DTCF)** felsefe eğitimi başladı.

Üniversite Reformu ve Yabancı Felsefeciler

- **1933'te** gerçekleştirilen **Üniversite Reformu** ile kapatılan **Darülfünun** yerine **İstanbul Üniversitesi** kuruldu.
- Felsefe bölümü, zamanın önde gelen **pozitivistlerinden Hans Reichenbach** başkanlığında kuruldu.
- **1930'lu yıllarda** Türkiye'ye gelen **Alman felsefeciler**, Türkiye'de yeni bir felsefeci tipinin oluşmasında önemli roller oynadı.

Alman Felsefecilerin Etkileri

- **Viyana Çevresi'**ne mensup **Hans Reichenbach**, matematiksel mantık ve bilimsel felsefe dersleri verdi.
- Türkiye'de felsefenin bilim eksenini üzerinde gelişip yayılmasında etkili oldu.
- **Ernst von Aster** ve **Walter Kranz** felsefe tarihi çalışmalarına ağırlık verdi.

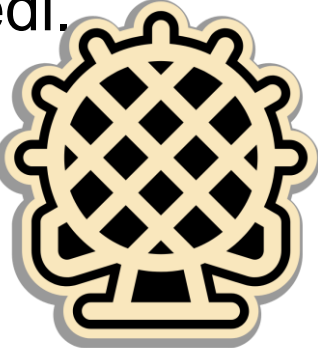
Yerli Felsefeciler ve Etkileşim

- Başta **Reichenbach** ve **Ernst von Aster**'ın etkisinde kalan **Nusret Hızır**, **Macit Gökberk**, **Takiyettin Mengüşoğlu** gibi felsefeciler, **Cumhuriyet Dönemi**'ndeki felsefi düşüncenin şekillenmesinde önemli rol oynadı.

Mavi Anadoluculuk

- **Mavi Anadoluculuk** düşüncesine göre Batı medeniyetini etkileyen Yunan ve Roma medeniyetlerinin temelinde **Anadolu coğrafyası** vardır.
- Bu coğrafyaya ait mitolojik anlatılar, antik mimari, antik kentler Yunan kültürüne mal edilemez.
- Batı tarafından Yunan kültürü olarak tanımlanan Antik Anadolu kültürünün temellerini **Hitit, Frig, Lidya, Likya, Troya, Pers, İyon, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı kültürü** oluşturdu.
- Anadolu'nun "kültürlerin geçiş köprüsü" olduğu görüşünü kabul etmedi.

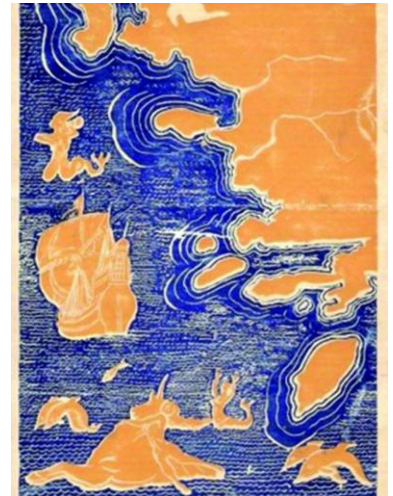
Halikarnas Balıkçısı ve Mavi Anadoluculuk

- Akımın mimarı kabul edilen **Halikarnas Balıkçısı (Cevat Şakir Kabaağaçlı)**, Anadolu'yu kültürlerin merkez bölgesi kabul etti.
- Yunan kültürünün Anadolu uygarlığının öncüsü değil, izleyicisi olduğunu savundu.

Mavi Anadoluculuğun Çağdaşlaşma Görüşü

- Çağdaşlaşma adına Batı medeniyetinin düşüncesini almanın fayda sağlamayacağını savundu.
- **Anadolu uygarlığının** üstün olduğunu ve köklerine inilerek gelişim sağlanabileceğini savundu.
- Önde gelen temsilcileri: **Azra Erhat, Sabahattin Eyüboğlu, Bedri Rahmi Eyüboğlu.**

Anadoluculuk

- **Anadoluculuk** akımı mensupları, vatan ve millet kavramlarını yeniden yorumladı.
- Oluşum sürecini **coğrafya merkezli** ele aldılar.
- Aynı toprakta yaşayan, kader birliği yapan insanlar üzerinden değerlendirdiler.
- Bu görüş milliyetçiliği tarih ve kültür boyutunda ele aldı.
- Anadolu'nun tarihsel zenginliğinin Türk kültürünü bozmayacağını savundular.
- Tarihsel tezinde Anadolu'daki Türk tarihini esas aldılar.
- Kırsal hayatın ve kültürün korunmasını hedefleyen **gelenekçi ve muhafazakâr** bir çizgi izledi.
- Savunucuları **Çığır, Millet ve Hareket** dergilerinde fikirlerini yayımladılar.

